

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Noch van de kerk, noch van de wereld. Het Christelijke Nationaal Vakverbond en het Nederlands protestantisme, 1945-1979

van Dam, P.

Published in:
'In de vergifkast?' Protestantse organisaties tussen kerk en wereld

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Dam, P. (2013). Noch van de kerk, noch van de wereld. Het Christelijke Nationaal Vakverbond en het Nederlands protestantisme, 1945-1979. In G. Harinck, & P. van Trigt (Eds.), *'In de vergifkast?' Protestantse organisaties tussen kerk en wereld* (pp. 139-154). (Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme na 1800; No. 21). Zoetermeer: Meinema.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Deze tekst is een manuscriptversie van een bijdrage aan de bundel *In de vergifkast? Protestantse organisaties tussen kerk en wereld* (Zoetermeer: Meinema, 2013), uitgegeven door George Harinck en Paul van Trigt.

Noch van de kerk, noch van de wereld. Het Christelijke Nationaal Vakverbond en het Nederlands protestantisme, 1945-1979¹

‘[De] Rooms-Katholieke Kerk heeft zich nu opnieuw beziggehouden met de keuze van vakorganisatie en opnieuw spreken de rooms-katholieke bisschoppen als hun oordeel uit, dat een rooms-katholiek niet in het N.V.V. behoort.

Wij herhalen: dat advies is naar ons oordeel *juist*.

Wij herhalen óók wat we op de algemene vergadering hebben gezegd: als we er critiek op zouden hebben, dan zou het zijn, dat er nog andere en o.i. sterkere motieven zijn voor het afraden van het lidmaatschap der socialistische vakbeweging.’²

In deze scherpe bewoordingen verdedigde de voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond, Marinus Ruppert, in 1954 het negatieve oordeel over het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) uit het katholieke Bisschoppelijk Mandement uit datzelfde jaar. Als lutherse buitenstaander liet hij zich niet uit over de sancties die de bisschoppen aan het lidmaatschap van deze vakcentrale wilden verbinden, maar hun visie op het NVV deelde hij. Sterker, hij meende dat de bisschoppen enkele argumenten hadden laten liggen. Naast het gevaar voor de godsdienstzin van degenen die lid waren en de bedreiging van het christelijke karakter van de samenleving die van het NVV uitging, vond Ruppert ook de zelfvoldane houding van deze vakcentrale en de opvatting van haar bestuurders dat het geloof in praktische vakbondszaken geen betekenis had onverdraaglijk. ‘Wij besluiten met te zeggen, dat zo de vakbeweging het al ooit heeft kunnen stellen zonder een uitgangspunt, een bron en een norm buiten de mens, dit vandaag in elk geval is uitgesloten.’³

De felle toon van Rupperts betoog wordt begrijpelijk bij een nadere analyse van de precare balans van het CNV tussen de relatie met de kerken enerzijds en een ge-

¹ Dit artikel maakt gebruik van bevindingen uit mijn promotieonderzoek, gepubliceerd in: Peter van Dam, *Religion und Zivigesellschaft. Christliche Traditionen in der niederländischen und deutschen Arbeiterbewegung, 1945-1980* (Münster 2010).

² Marinus Ruppert, ‘Het mandement der r.k. bisschoppen’ in: *De gids* (1954) 15, 1.

³ *Ibidem*.

loofwaardige publieke profilering anderzijds. In het publieke debat benadrukte de vakcentrale de eenheid van de protestantse gemeenschap en stelde zij zich op als de enige rechtmatige vertegenwoordiger van de protestantse werknemers. Deze claim werd echter sinds 1945 door leden en sympathisanten van het sociaal-democratische NVV openlijk in twijfel getrokken. Hoe heikel de claim was dat deze vakcentrale alle protestanten representeerde bleek eveneens in de relatie van het CNV met de verschillende kerken. Sommige protestantse kringen stonden kritisch tegenover de zelfstandige organisatie van werknemers. De traditioneel nauwe banden van het CNV met de gereformeerde wereld riepen eveneens twijfels op. Vooral in hervormde kring vroeg men zich bovendien af of een afzonderlijke protestantse organisatie wel doelmatig was. Deze moeilijke positie noopte de vakcentrale zich ten opzichte van de kerken onafhankelijk op te stellen. Als gevolg van de afstandelijke houding van de protestantse kerken en het verdwijnen van een expliciet katholieke vakbeweging ruilde het CNV in de jaren 1945-1976 het ideaal van de ‘protestantse zuil’ in voor een interconfessioneel ‘christelijk’ profiel.

Al sinds de organisatie van arbeiders vanaf het einde van de negentiende eeuw op de maatschappelijke agenda stond, was de positie van de protestantse arbeiders omstreden. Na een aanvankelijke brede samenwerking in het Algemeen Nederlands Werkliedenverbond, was een deel van de protestantse arbeiders onder leiding van Klaas Kater met Patrimonium een eigen organisatie begonnen. Noch over de wenselijkheid van zelfstandig georganiseerde arbeiders, noch over de vraag met wie deze samen zouden moeten werken, bestond echter in protestantse kring consensus. Waar Abraham Kuiper op dit terrein pleitte voor samenwerking over de grenzen van het protestantisme heen op dit terrein, zagen leden van Patrimonium een taak voor hun organisatie weggelegd bij het streven naar lotsverbetering voor protestantse arbeiders.⁴ Begin twintigste eeuw stonden Syb Talma en Johannes Sikkel lijnrecht tegenover elkaar waar het ging om de vraag of protestantse arbeiders zich mochten organiseren met het oog op hun materiële welzijn.⁵ De oprichting van het CNV als christelijke vakcentrale in 1909 bracht geen rust. Niet alleen de katholieke bisschoppen verzetten zich tegen deze nieuwe organisatie door katholieke arbeiders op te roepen zich in eigen kring te organiseren. Ook hervormden bezagen de organisatie lange tijd met scepsis. Sommigen bleven daarom de concurrerende Christelijke Nationale Werkmansbond (CNWB) trouw.

⁴ Wouter P. Beekers and Rolf E. van der Woude, *Niet bij steen alleen: Patrimonium Amsterdam: Van sociale vereniging tot sociale onderneming 1876–2003* (Hilversum 2008) 41–52.

⁵ Arno Bornebroek en Lammert de Hoop, *De rode dominee: A. S. Talma* (Amsterdam 2010) 83–86.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog kwam het CNV er beter voor te staan. Noodgedwongen gingen overheid en vakbeweging nauwer samenwerken. Zo begonnen de vakcentrales een centrale rol spelen bij het verdelen van uitkeringen aan werklozen.⁶ De succesvolle uitvoering van deze taak leidde tot meer waardering voor de arbeidersorganisaties en een erkende plaats in de politieke wereld, na 1918 onder andere bevestigd door een vaste vertegenwoordiging in de Hoge Raad van de Arbeid. Bovendien besloot de CNWB zich in 1918 bij het CNV aan te sluiten.⁷ Daarbij kwam opnieuw de paradoxale positie van de vakcentrale naar voren: ze kwam mede tot stand omdat het CNV geen scherp omljnd kerkelijk profiel had en versterkte tegelijkertijd het prestige van het CNV als protestantse organisatie.

De tijdens het interbellum bereikte balans tussen kerken en publiek profiel werd in de jaren veertig danig verstoord. Het CNV, dat zichzelf tijdens de bezetting had opgeheven, keerde na 1945 terug. De organisatie wierp zich opnieuw op als representant van de protestantse arbeiders en koos daartoe weer voor een onafhankelijke koers ten overstaan van de verschillende protestantse kerkgenootschappen – gesymboliseerd door het kiezen van de lutherse voorzitter Ruppert in 1947. Haar positie bleek echter in protestantse kring en in het publieke domein hevig omstreden. In de eerste plaats beschouwde het NVV zichzelf na de oorlog net als de Partij van de Arbeid als een ‘doorbroken’ organisatie, die nadrukkelijk ruimte schiep voor christelijk geïnspireerde leden. Ten tweede versterkte de heroriëntatie binnen de hervormde kerk de twijfels over de claim van het CNV dat het de Nederlandse protestantse arbeiders vertegenwoordigde.

In hervormde kringen was tijdens de bezetting de roep om een verandering in de koers van de kerk luider geworden. De frustratie over de maatschappelijke stagnatie in de jaren dertig en het gebrek aan weerstand tegen de opkomst van het nationaal-socialisme leidden tot een zoektocht naar wegen om de kerk een centrale plaats in de samenleving te geven. Om een herkerstening van de Nederlandse maatschappij mogelijk te maken, zou de hervormde kerk naar een voorstel van dominee Johan Eijkman een kerkelijk instituut de opdracht moeten geven zich te richten op het herwinnen van kerkelijk vervreemde groepen. Het instituut ‘Kerk en Wereld’, dat het resultaat was van dit streven, zou zich met name ook op de arbeiders moeten richten. Met dat doel mocht de

⁶ Vgl. Piet de Rooy, *Werklozenzorg en werkloosheidsbestrijding 1917-1940* (Amsterdam 1978) 20-25.

⁷ Bornebroek and De Hoop, *De rode dominee*, 99.

samenwerking van het instituut volgens haar bedenkers niet tot de christelijke vakbeweging beperkt worden.⁸

Deze lijn kwam ook terug in de hervormde commissie voor kerk en vakbeweging, waarin onder andere de Doorbraak-voorman Willem Banning zitting nam. Het verwondert daarom niet dat de commissie pleitte voor een herwaardering van de relaties met organisaties die niet expliciet op christelijke leest waren geschoeid. In 1946 publiceerde ze een rapport, dat zelfs nog een stap verder ging door te stellen dat ‘de splitsing van de Vakbeweging in christelijke en niet-christelijke organisaties niet als vanzelfsprekend mag worden aanvaard.’⁹ Het rapport koos niet uitdrukkelijk voor of tegen het CNV, maar stelde dat zowel CNV als NVV bestaansrecht hadden. De commissie sprak wel de hoop uit dat in de toekomst één ongedeelde vakbeweging zou ontstaan, ‘die zich in al haar doen en laten richt naar de eisen van Gods Woord’.¹⁰

De pretentie van het NVV een organisatie te zijn waar ook protestanten zich thuis konden voelen, werd in de volgende jaren niet alleen praktisch onderbouwd door het lidmaatschap van protestantse arbeiders, maar ook door het publieke optreden van dominee Jan Buskes. Al in 1945 had hij met verschillende collega’s in de brochure *Wat bezielt ze?* betoogd dat christenen zich achter het politieke programma van de sociaal-democraten uit 1937 konden stellen. Een scheiding tussen christelijke en niet-christelijke organisaties resulteerde in de praktijk niet in sterk verschillende posities. Bovendien maakte ze het de kerken volgens Buskes onmogelijk om het hele volk te bereiken.¹¹ In een door het NVV als pamflet gepubliceerde radiotoespraak uit 1946 hield Buskes het CNV in het bijzonder voor dat een christelijke vakbeweging zich niet zou moeten onderscheiden door een christelijk vocabulaire, maar door in de praktijk geen kapitalistische, maar een rechtvaardige en menselijke samenleving na te streven.¹²

Vanuit het CNV reageerde men op de stellingname van de hervormde kerk en de kritiek van Buskes met verbazing. Waarom was volgens de commissie in de toekomst een nieuw type vakbeweging nodig? Het CNV beriep zich immers al sinds jaar en dag op het Woord Gods? Daarmee vormde de vakcentrale naar eigen opvatting de best denkbare organisatievorm voor christenen. Nog minder begrip toonde ze voor de waar-

⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Commissie-archief NVV (lijst 1945-1963), doos 338 (Kerk en vakbeweging juni 1954-maart 1957): *Het instituut Kerk en Wereld* [1954?].

⁹ ‘De vakbeweging’ in: Lambertus Hendrik Ruitenberg (red.), *Documenten. Nederlandse Hervormde Kerk. Verklaringen, kanselafkondigingen, boodschappen, herderlijke brieven en rapporten, uitgevaardigd door of namens de generale synode der Nederlandse Hervormde kerk in de jaren 1945-1955* (Den Haag 1956) 22.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Jan Buskes e.a., *Wat bezielt ze?* (Amsterdam 1945).

¹² Jan Buskes, *Kerk en vakbeweging* (Amsterdam 1946).

dering voor het NVV, dat gezien haar grondslagen niet als een christelijke organisatie kon worden beschouwd.¹³ In een door het CNV als wederwoord uitgegeven brochure verweet J. Hofman Buskes dat deze de verklaring van de hervormde kerk eenzijdig in het voordeel van het NVV uitlegde en daarmee zijn eigen mening op onzuivere wijze gelijkstelde aan die van zijn kerk. Zijn door het NVV gedrukte antikapitalistische retoriek liet de lezer geen twijfel over de materialistische wortels van deze vakcentrale.¹⁴

De beide vakcentrales lieten het niet bij scherpe woorden, maar deden ook concrete pogingen elkaars leden te werven. In een brief aan de aangesloten bonden uit juni 1949 meldde het bestuur van het NVV dat het CNV de afgelopen tijd met meer succes protestantse leden tot een overstap wist te bewegen. Om het dreigende ledenverlies tegen te gaan, kondigde het bestuur aan een conferentie voor haar protestantse leden te willen organiseren.¹⁵ Tijdens deze bijeenkomst op 23 en 24 februari 1951 spraken de protestantse NVV'ers hun waardering uit voor de steun vanuit hun eigen vakcentrale. De verhouding tot het CNV was door diens hevige aanvallen bemoeilijkt, temeer daar orthodoxe dominees zich zouden lenen om op een overstap naar het CNV aan te dringen.¹⁶ In zijn tijdschrift *De Vakbeweging* verzette het NVV zich publiekelijk tegen de agressieve propaganda van het CNV. Met zijn verdachtmakingen, waarin het NVV als een communistische organisatie werd weggezet, zou het CNV de constructieve naoorlogse samenwerking bewust in gevaar brengen. Bovendien was de oproep tot een 'aanval' op het NVV een belediging voor de vele christelijke leden van deze organisatie, wier overtuiging door het CNV blijkbaar niet werd gerespecteerd.¹⁷

Onder deze omstandigheden kon het CNV de eenheid van de protestanten in de arbeidersbeweging nauwelijks uitdragen. In een poging die alsnog te bevestigen, onderzocht de leiding van de vakcentrale vanaf 1947 de mogelijkheid om een Christelijk-Sociaal Congres te organiseren. Dergelijke bijeenkomsten waren eerder in 1891 en in 1919 gehouden om een christelijk antwoord op de sociale kwestie te formuleren. Hoewel in 1919 besloten was regelmatig zo'n congres op touw te zetten, was dat door de grote onderlinge verdeeldheid niet gelukt. Met het oog op de politieke verschillen onder de christelijk-socialen achtte het bestuur van het CNV het zinvol als vakcentrale het initiatief te nemen en geen aan politieke partijen verbonden personen bij de organisatie

¹³ 'Kerk en vakbeweging' in: *De gids* (1946) 12, 1-2; 'Kerk en vakbeweging II' in: *De gids* (1946) 13, 1.

¹⁴ J. Hofman, *Wederwoord aan Ds Buskes. Naar aanleiding van de brochure 'Kerk en Vakbeweging' door Ds. J.J. Buskes Jr., Hervormd predikant te Amsterdam* (Hoorn 1947).

¹⁵ IISG, Correspondentie en notulen bestuur NVV, 1949, doos 22 (1711 'Christelijken'): Het bestuur van het NVV aan de aangesloten organisaties, 21-7-1949.

¹⁶ 'Protestanten in het N.V.V.' in: *De vakbeweging* 3 (1951) 7, 107-108.

¹⁷ 'C.N.V. brengt samenwerking in gevaar' in: *De vakbeweging* 2 (1950) 25, 395-396.

te betrekken.¹⁸ Hoewel de initiatoren officieel iedereen verwelkomde die de oplossing voor maatschappelijke problemen in Gods Woord zocht, zag het CNV in de praktijk liever geen aanhangers van de Doorbraak. Zo werd besloten Willem Banning niet bij de voorbereidingen te betrekken.¹⁹ Deze verdeeldheid was ook onder de sprekers terug te vinden: verscheidene genodigden gaven te kennen alleen een bijdrage te willen leveren, wanneer de uitnodiging van bepaalde anderen teruggedraaid zou worden.²⁰

Uiteindelijk zou als gevolg van deze onderlinge strubbelingen het geplande derde Christelijk-Sociale Congres niet tot stand komen. In 1951 meldde het persbureau van de hervormde kerk in een persbericht dat het komende Christelijk-Sociale Congres met medewerking van haar commissie 'Kerk en Wereld' georganiseerd werd en dat er ook socialisten en vrijzinnigen zouden spreken. Juist toen kon het CNV de gewekte suggestie dat hij ook vrijzinnigen en socialisten verwelkomde niet op haar beloop laten. In behoudende protestantse kringen, met name onder de vrijgemaakten, werden in deze jaren twijfels geuit aan de rechtlijnigheid van de vakcentrale. Deze onvrede zou uiteindelijk in 1952 tot de oprichting van het Gereformeerd Maatschappelijk Vakverbond leiden.²¹ Het CNV reageerde bij monde van voorzitter Ruppert dan ook woedend op het persbericht. Het congres was bedoeld geweest om de politieke verdeeldheid op sociaal terrein te overwinnen. Door de tegenstelling tussen socialistische en andere groepen naar voren te brengen, had de hervormde kerk volgens Ruppert de verhoudingen onnodig op scherp gezet.²²

Gevolg van deze escalatie was het besluit in plaats van het beladen Christelijk-Sociaal Congres een minder prestigieuze 'Christelijk-Sociale Conferentie' te organiseren. Daar zou geen gemeenschappelijk standpunt worden ontwikkeld, maar hoogstens een bezinning op mogelijke gemeenschappelijke standpunten plaatsvinden.²³ Het gesprek tussen verschillende protestantse groeperingen tijdens deze van 4 tot 7 november 1952 te Utrecht gehouden conferentie werd van verschillende zijden als positief erva-

¹⁸ IISG, Correspondentie en notulen bestuur CNV, Notulenboeken dagelijks bestuur 1948-1950, Notulen Dagelijks Bestuur 1948, Verslag van de vergadering van het hoofdbestuur van het CNV op 12 januari 1948.

¹⁹ IISG, Correspondentie en notulen bestuur CNV, Notulenboeken dagelijks bestuur 1948-1950, Notulen Dagelijks Bestuur 1949, Verslag van de vergadering van het hoofdbestuur van het CNV op 3 januari 1949.

²⁰ IISG, Correspondentie en notulen bestuur CNV, Notulenboeken dagelijks bestuur 1948-1950, Map 21: Notulen Dagelijks Bestuur 1950, Verslag van de vergadering van het hoofdbestuur van het CNV op 27 februari 1950.

²¹ Anton van Renssen, 'Het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond en het CNV' in: Arno Bornebroek (red.), *Voorlopers en dwarsliggers* (Amsterdam 1998) 113-130.

²² 'Over een persbericht en zijn herroeping' in: *De gids* (1951) 22, 1-2.

²³ 'Geen congres, wel een conferentie' in: *De gids* (1952) 7, 1.

ren. Zowel in *De Vakbeweging* als in het CNV-blad *De Gids* berichtte men na afloop dat het bijzonder was dat mensen die zo verschillend waren toch met elkaar in gesprek konden gaan. Daarnaast concludeerden de auteurs echter ook, dat ondanks deze bereidheid tot het onderlinge gesprek de verschillen er niet kleiner op geworden waren. Vooral de meningen over de wijze waarop protestanten zich zouden moeten organiseren bleven mijlenver uit elkaar liggen.²⁴

De verhoudingen in de vakbeweging werden in 1954 opnieuw op scherp gezet door de publicatie van het bisschoppelijk mandement. Daarin stelden de katholieke bisschoppen dat ze bij hun al vaker afgekondigde verbod op lidmaatschap van katholieke arbeiders in het NVV bleven.²⁵ Juist omdat het er in de jaren die aan het mandement voorafgingen op had geleken dat de bisschoppen een mildere koers zouden kiezen, kwam het mandement zowel onder katholieken als in de kringen rondom de PvdA en het NVV als een teleurstelling. De leiding van het NVV had – gezien de jaren van succesvolle samenwerking in de vakbeweging en de opkomst van een nieuwe generatie bisschoppen, die sterker de nadruk wilde leggen op de persoonlijke verantwoordelijkheid van katholieke gelovigen voor hun eigen engagement – gehoopt op een opheffing van het verbod.

Waar de leiding van de katholieke vakbeweging bij monde van voorzitter Toon Middelhuis begrip toonde voor de gekwetste gevoelens aan NVV-zijde, reageerde Ruppert namens het CNV instemmend op het mandement. Christenen hadden ook volgens hem niets te zoeken bij een vakvereniging die probeerde religieuze overtuigingen buiten sociale vraagstukken te houden. Waar het NVV in het verleden overwegend verzoenend op dergelijke conflicten gereageerd had om de katholieke en protestantse vakbeweging niet in elkaars armen te drijven, reageerde ze nu principieel. In een radiotoespraak verklaarde voorzitter Henk Oosterhuis dat als gevolg van het mandement en de instemming daarmee vanuit de vakbeweging de samenwerking in de Raad van Vakcentralen werd afgebroken.²⁶ Haar achterban liet het vakverbond weten dat deze stap onvermijdelijk was geworden, omdat keer op keer bleek dat van katholieke en protestantse zijde de

²⁴ Jakob Kruijt, 'De Christelijke Sociale Conferentie 1952' in: *De vakbeweging* 4 (1952) 24, 390-392; 'Een grote gebeurtenis!' in: *De gids* (1952) 24, 1-2.

²⁵ *De katholieke in het openbare leven van deze tijd* (Utrecht 1954) 43.

²⁶ Ernst Hueting, Frits de Jong Edz. en Rob Neij, *Naar groter eenheid. De geschiedenis van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen 1906-1981* (Amsterdam 1983) 245-246.

integratie van christelijke tradities en het engagement van christenen in het NVV niet werden gerespecteerd.²⁷

Een jaar na het mandement van de katholieke bisschoppen antwoordde de Nederlandse Hervormde Kerk met een eigen herderlijk schrijven, *Christen-zijn in de Nederlandse samenleving*. Daarin zocht de kerk naar een eigen antwoord op de vraag naar de verhouding van geloof en maatschappelijk engagement in een maatschappij waarin na de oorlog niet de gehoopte ‘vernieuwing in gerechtigheid en vrede’ had plaatsgevonden. Gelovigen en ongelovigen, maar ook christenen onderling waren van elkaar vervreemd geraakt. Deze vervreemding zou tot een ontworteling van de hele samenleving kunnen leiden.²⁸

Zo kleurde het gevoel niet slechts voor de ‘eigen’ gelovigen, maar voor de hele Nederlandse samenleving verantwoordelijk te zijn het hele schrijven. Christenen zouden zich solidair met de wereld moeten tonen en een balans tussen geestelijke en wereldse zaken vinden. De auteurs verzetten zich tegen de opvatting van sommige christenen, die uit de tegenstelling van geestelijke en aardse zaken de noodzaak van afzonderlijke christelijke organisaties afleidden. In de kerk waren christenen onder elkaar, maar vanuit de kerk zouden ze de wereld in moeten trekken en zich weliswaar niet aan de wereld moeten aanpassen, maar wel midden in de wereld moeten staan. Bovendien zou het aanmatigend zijn wanneer een organisatie zich op een bepaald terrein als enige rechtmatige christelijke vertegenwoordiger opwierp.²⁹ Afzonderlijke organisatie van gelovigen kon dus niet tot een principe verheven worden. Engagement in expliciet christelijke organisaties diende kritisch gemeten te worden aan de vraag of dit de verkondiging van het Evangelie in de nog-niet-christelijke wereld in de weg stond. Of engagement in een ‘algemene’ of ‘neutrale’ organisatie een betere optie was, moest eveneens van geval tot geval bekeken worden. Beslissend was daarbij of het christelijke geloof in de bewuste organisatie tot haar recht kon komen.³⁰

Het NVV reageerde opgetogen op dit herderlijk schrijven. Zijn statuten boden christenen zonder meer de ruimte om samen met andersdenkenden in één vakcentrale actief te zijn. Op die manier droeg het NVV naar eigen zeggen bij aan het tegengaan van de door de hervormde kerk gevreesde vervreemding tussen verschillende bevol-

²⁷ ‘Samenwerking beëindigd’ in: *De vakbeweging* 6 (1954) 226-228; ‘De verklaring van het NVV’ in: *De vakbeweging* 6 (1954) 229-230.

²⁸ ‘Christen-zijn in de Nederlandse samenleving’ in: Ruitenbergh, *Documenten*, 442-443.

²⁹ Ibidem, 444-449, 457.

³⁰ Ibidem, 461-462.

kingsgroepen.³¹ Anderzijds sprak het CNV de gepubliceerde conclusies tegen. Deze zouden het belang van de confessionele vakbeweging in verleden en heden onderschatten: zonder haar matigende invloed zouden de tegenstellingen tussen werkgevers en werknemers de overhand krijgen. Tot een absolute scheiding leidden de afzonderlijke organisaties in de praktijk niet, omdat werknemers van verschillende bonden op de werkvloer zij aan zij werkten. Op principiële niveau verzette het CNV zich tegen de scheiding tussen religieuze en wereldse vraagstukken. Een christen zou zich in het openbare leven engageren op basis van zijn goddelijke roeping. ‘Zakelijke’ vraagstukken kon hij of zij daarom niet los van het geloof beoordelen.³²

Het verzet van de kant van de orthodox-protestantse vakbondsleiding kon niet verhullen dat deze debatten bevestigden dat onder protestanten niet alleen confessionele organisaties geaccepteerd werden. Het door de CNV-leiding gepropageerde ideaal van een ‘protestantse zuil’ was daarmee verder weg dan ooit.³³ Maar hoe ver kon de vakbeweging zich van de protestantse kerken verwijderen zonder haar leden van zich te vervreemden en de eigen bestaansgrond in twijfel te trekken? Deze vraag stond vanaf het einde van de jaren vijftig met name met het oog op de internationale activiteiten van het CNV op de agenda.

Nadat pogingen om een internationale protestantse vakbeweging meer gewicht te geven in de eerste jaren na de oorlog grotendeels mislukt waren, beschouwde het CNV net als zijn katholieke zusterorganisatie het Internationaal Christelijk Vakverbond (ICV) als zijn belangrijkste internationale platform. Het ICV was na de oorlog opnieuw opgericht en profileerde zich als het christelijke alternatief naast het grotere Internationaal Verbond van Vakverenigingen (IVVV), waarvan het NVV lid was geworden. Om zijn internationale betekenis te vergroten was de Belgische voorzitter August Vanistendael vanaf 1952 begonnen om nieuwe leden uit nog niet vertegenwoordigde landen te werven. Hij richtte zich daarbij vooral op organisaties uit landen buiten Europa.³⁴ Dit streven zette echter de christelijke grondslag van het ICV onder druk, aangezien in Amerika, Azië en Afrika weinig vakbonden zich als christelijke organisaties beschouwden. Voor Vanistendael wogen de kansen op een grotere beweging zwaarder dan het

³¹ ‘Verklaring inzake het Herderlijk Schrijven’ in: *De vakbeweging* 7 (1955) 15, 227-228.

³² ‘Het herderlijk schrijven van de Nederlandse Hervormde Kerk’ in: *De gids* (1955) 17, 1-2.

³³ Vgl. Peter van Dam, *Staat van verzuiling. Over een Nederlandse mythe* (Amsterdam 2011).

³⁴ Patrick Pasture, *Christian trade unionism in Europe since 1968. Tensions between identity and practice* (Aldershot 1994) 86-87.

vasthouden aan een strikt christelijk profiel.³⁵ Om een brug te slaan naar mogelijke nieuwe leden, stelde hij voor het ICV als een organisatie van ‘gelovige mensen’ te beschouwen, die ‘de mens in het perspectief van zijn eeuwige bestemming’ bezag.³⁶

Binnen het CNV zorgde deze koerswijziging voor de nodige onrust. In 1958 bleek als gevolg van de toetreding van twee nieuwe vakcentrales een Vietnamees bestuurslid geen christen, maar boeddhist te zijn. Om de gemoederen te sussen verklaarde het CNV in een persbericht dat het verbondsbestuur er op vertrouwde dat het ICV ook in de toekomst een christelijk programma zou blijven uitdragen. De internationale organisatie was al begonnen zich op zijn grondslagen te bezinnen en het CNV was sterk vertegenwoordigd in de bezinningscommissie.³⁷ Beslissend was volgens de toenmalige CNV-voorzitter Cor van Mastrigt niet of ieder lid van het ICV christelijk was, maar of het verbond als geheel als een christelijk geïnspireerde organisatie herkenbaar was.³⁸

De discussie om het christelijke karakter van het ICV bleef smeulen. In 1968 werd ze weer een brandende kwestie. In de voorgaande jaren had het invloedrijke Franse lid, de *Confédération Française des Travailleurs Chrétiens* haar expliciet christelijke grondslag losgelaten en zich omgedoopt tot *Confédération Française Démocratique du Travail* (CFDT). In de aanloop naar het ICV-congres van 1968 lieten vertegenwoordigers van het CFDT weten niet akkoord te kunnen gaan met de identiteitsbepaling uit 1964, die uitdrukkelijk op de christelijke wortels van het ICV wees. Dit was duidelijk een aanzet tot een vergelijkbare koerswijziging als die in Frankrijk had plaatsgevonden. Een dergelijk streven lag in het verlengde van het door de katholieke kerk tijdens het Tweede Vaticaans Concilie gekozen perspectief, waarin de zelfstandige rol van leken en de directe dialoog van kerk en wereld een prominente plaats hadden. Voor het CNV was echter de identiteitsbepaling uit 1964 het absolute minimum. Zijn vertegenwoordigers waren weliswaar bereid een minder expliciet christelijke naam voor het ICV te accepteren, maar wilden dat in de grondslagen een duidelijke verwijzing naar de christelijke traditie behouden zou blijven.³⁹

Ondanks het feit dat het CNV medestanders voor zijn positie in Duitsland en Oostenrijk vond, bleek het zijn verzet niet vol te kunnen houden. Tijdens het congres in Luxemburg wijzigde de internationale organisatie haar naam in Wereldverbond van de

³⁵ August Vanistendael, ‘Gewerkschaftspluralismus oder Einheitsgewerkschaft’ in: Internationaler Bund der Christlichen Gewerkschaften (red.), *1920-1960. 40 Jahre IBCG* (Essen 1960) 28.

³⁶ Ibidem, 29 (vertaling uit het Duits door de auteur).

³⁷ Vgl. Karst Dijkstra, *Beweging in beweging. Het CNV na 1945* (Utrecht 1979) 250-251.

³⁸ Cor van Mastrigt, ‘Wij en het I.C.V.’ in: *Evangelie en maatschappij* 15 (1962) 325-336.

³⁹ Dijkstra, *Beweging*, 251-252; Pasture, *Christian trade unionism*, 88-90.

Arbeid. In de grondslagen werd in plaats van een christelijk karakter het ontstaan van het vakverbond uit de Europese christelijke vakbeweging en de levensbeschouwelijke inspiratie van de leden vermeld.⁴⁰ Schoorvoetend ging het CNV akkoord met deze wijziging. Pragmatisch stelde men dat de wijzigingen zelfs eerlijker en duidelijker waren: de nieuwe grondslagen bleven de ethische principes uit het christendom erkennen en onderkennen de bestaande verschillen in dit internationale samenwerkingsverband.⁴¹ In de analyse van de gebeurtenissen voor de eigen leden stelden de katholieke en de protestantse vakbewegingen dat christelijke organisatie geen doel op zich was, maar een kwestie van doelmatigheid. Op internationaal niveau hadden christenen een breed verbond nodig, op nationaal vlak lag de situatie anders.⁴² De veranderingen binnen het ICV hoefden met andere woorden geen consequenties te hebben voor de Nederlandse verhoudingen.

Toch stonden op dat moment ook in de Nederlandse vakbeweging de onderlinge betrekkingen wel degelijk ter discussie. Zowel het CNV als het Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV) bezonnen zich op hun confessionele identiteit. Kerken stelden meer en meer de persoonlijke verantwoordelijkheid van gelovigen op de voorgrond. Ze streefden er daarom naar om direct met de samenleving in contact te treden. Daardoor kwam de positie van confessionele organisaties als bemiddelaars tussen kerk en wereld onder druk te staan. Beide confessionele vakcentrales kwamen op basis van sociologische studies onder de leden en strategisch beraad tot de conclusie dat een nauwere samenwerking binnen de vakbeweging overwogen moest worden.

Het NKV ging in deze heroriëntatie verder dan het CNV. De leiding van het NKV sprak de twijfels over de bestaansgrond van de eigen organisatie openlijk uit en overwoog daar praktische consequenties aan te verbinden in de vorm van een nauwe samenwerking of fusie.⁴³ Uit een sociologisch onderzoek onder de leden van het CNV bleek dat deze evenmin overtuigd waren van de noodzaak van een eigen organisatie: 78 procent zag geen wezenlijke verschillen tussen het eigen programma en dat van het NVV. Een even groot percentage was voorstander van een fusie met het NKV, 41 procent kon zich ook in een fusie met het NVV vinden.⁴⁴ De leiding van het CNV zag deze

⁴⁰ Cees van Nierop, 'I.C.V. wijzigt naam en grondslag' in: *De gids* (1968) 19, 3.

⁴¹ 'Beginselverklaring van W.V.A.' in: *De gids* (1968) 19, 3.

⁴² Vgl. Cees van Nierop, 'I.C.V. wijzigt naam en grondslag' in: *De gids* (1968) 19, 3; 'I.C.V. gaat zich beraden over christelijk etiket' in: *Ruim zicht* 17 (1968) 8, 4.

⁴³ Fons Arnolds, *De bestaansgrond van een katholieke vakbeweging* ([Utrecht 1967]); Fons Arnolds, *De confessionele grondslag van het N.K.V. ter discussie* (z.p. 1969).

⁴⁴ 'Sociologen sloten eerste deel C.N.V.-onderzoek af' in: *De gids* (1968) 11, 3; 'Helpt van C.N.V.-leden voor fusie tussen drie vakcentrales; 87% voor samenwerking' in: *Ruim zicht* 18 (1969) 11, 3. Zie ook het

resultaten echter als aanzet de eigen identiteit helderder te formuleren en beter aan de leden te uit te leggen. Het bestaansrecht van een zelfstandige christelijke vakbeweging trok ze niet in twijfel, terwijl de lossere band tussen katholieke kerk en katholiek vakbeweging ruimte leek te bieden voor een meer interconfessionele profilering.

De vakcentrales lieten het niet bij zelfonderzoek, maar gingen ook in de praktijk nauwer samenwerken. Nadat NKV en NVV in 1963 een gemeenschappelijk actieprogramma publiceerden, gaf CNV-voorzitter Jan van Eibergen te kennen dat het voorstelbaar was dat ook zijn vakcentrale een volgende keer mee zou werken aan een dergelijk programma. Deze mogelijkheid bestond volgens hem vooral omdat katholieke en protestantse arbeiders goed konden samenwerken. Ook in andere landen hadden de twee confessionele groepen immers gemeenschappelijke verbanden. Dit gaf volgens Van Eibergen aanleiding om niet te veel belang te hechten aan de huidige scheiding tussen katholieke en protestantse vakbonden.⁴⁵

In de volgende jaren kreeg deze toenadering gestalte. De drie vakcentrales publiceerden in 1964 een eerste gemeenschappelijke studie over vermogensaanwasdeling.⁴⁶ Drie jaar later verscheen het eerste actieprogramma dat CNV, NVV en NKV samen hadden opgesteld. Tegelijkertijd kreeg een commissie van het Overlegorgaan van de drie vakcentrales de opdracht te onderzoeken hoe een nauwere samenwerking gestalte zou kunnen krijgen. Aan twee voorstellen van deze commissie werd al snel gevolg gegeven: het Overlegorgaan zelf kreeg een belangrijkere rol in de coördinatie van het werk van de vakcentrales en kreeg daartoe een vaste medewerker. Daarnaast zouden in een aantal contactcommissies voor verschillende terreinen van het vakbondswerk specialisten regelmatig met elkaar overleggen.⁴⁷

In de volgende jaren zetten NVV en NKV steeds meer druk op de besprekingen over een gemeenschappelijk optrekken. Ondanks de meningsverschillen tussen vooral CNV en NVV over de vorm van het samenwerkingsverband kreeg een commissie opdracht een voorstel uit te werken. Ze moest zich daarbij laten leiden door de doelstellingen een sterkere positie voor de vakbeweging en een efficiëntere besluitvorming te realiseren. Tegelijkertijd moest de eigen identiteit van de vakcentrales en de inspraak van

eindrapport K. Barendrecht und A. Borstlap, *'Een onbewegelijke beweging'*. *Samenvatting eindrapport van een onderzoek naar positie en beleid van het Christelijk Nationaal Vakverbond* (Hoorn 1970).

⁴⁵ 'C.N.V. bereid tot nauwere samenwerking met de twee andere vakcentralen' in: *Ruim zicht* 13 (1964-65) 13, 3.

⁴⁶ A.H. Kloos und D. Roemers, *Bezitsvorming door vermogensaanwasdeling. Een analyse der vermogensdeling en een plan tot wijziging daarvan* (Amsterdam 1964).

⁴⁷ 'Meer coördinatie in Overlegorganen' in: *De vakbeweging* (1967) 19, 299; 'Groeiende samenwerking' in: *De gids* (1967) 18, 1.

de aangesloten bonden gewaarborgd blijven.⁴⁸ Naar aanleiding van de adviezen van de commissie discussieerden de vertegenwoordigers van de drie vakcentrales vooral over de vraag hoeveel gewicht de federatie zou krijgen. Waar het CNV pleitte voor een model waarin de zelfstandige vakcentrales het laatste woord hielden, wilden NVV en NKV ook verantwoordelijkheden overdragen aan de toekomstige federatie. De radicalisering binnen het NVV begin jaren zeventig was voor het CNV reden te meer aan een eigen inbreng vast te willen houden. Enige tijd bleef onduidelijk of een compromis mogelijk zou zijn. In 1972 grepen NKV en NVV naar het breekijzer: het NKV kondigde aan per 1 januari 1973 een federatie op te willen richten, die ook zonder deelname van het CNV tot stand zou komen.⁴⁹ Het CNV besloot na intern overleg in te stemmen met de oprichting van deze federatie, zo lang de afzonderlijke centrales een eigen identiteit konden blijven uitdragen.⁵⁰

Uiteindelijk mislukten de gesprekken over de federatievorming echter, toen het CNV eiste dat ze op sociaaleconomisch terrein een eigen stem zou behouden. Op 9 januari 1974 viel het doek: het CNV stapte uit de besprekingen, NVV en NKV gingen samen verder en richtten per 1 januari 1976 de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV) op. Als reactie op deze fusie zette het CNV de lijn voort die al eind jaren vijftig was ingezet: ze profileerde zich als een christelijk alternatief voor het algemene FNV. In zijn nieuwe grondslag profileerde het vakverbond zich in 1975 als een algemene christelijke organisatie, die niet aan specifieke confessies of politieke richtingen gebonden was.⁵¹

De ‘C’ van het CNV had zo sluipend een nieuwe betekenis gekregen. In plaats van het synoniem voor protestants, dat de term ‘christelijk’ in het interbellum en de eerste naoorlogse jaren was geweest, duidde het nu een algemeen christelijk karakter aan. In een terugblik op de eigen geschiedenis uit 1976 kwam dit beeld duidelijk naar voren: steeds opnieuw was gebleken dat christelijke werknemers in algemene organisaties geen plaats hadden. De poging om als reactie daarop een algemene christelijke vakbeweging op te richten, was door het verzet van de katholieke bisschoppen mislukt. Het CNV was vervolgens de weg van de ‘mondige leek’ gegaan. De Bijbel was zijn uitgangspunt gebleven, aan een kerk of belijdenis had men zich niet gebonden. Nu de katholieke vak-

⁴⁸ Katholiek Documentatie Centrum, Archief KAB/NKV, nr. 26192: ‘Reactie van het NVV op de voorstellen van het NKV tot vorming van een federatie’, 8.3.1971.

⁴⁹ ‘NKV wil federatie - desnoods zonder CNV’ in: *De gids* (1972) 14, 3.

⁵⁰ ‘CNV kiest voor federatie’ in: *De gids* (1972) 20, 2; ‘CNV wil meedoen aan federatie’ in: *De gids* (1972) 23, 1.

⁵¹ ‘De plaatsbepaling van het CNV’ in: *Evangelie & Maatschappij* 29 (1976) 1-2.

beweging zichzelf had opgeheven, kon het CNV zichzelf volgens de auteur daarom onveranderd, maar wel duidelijker zichtbaar als algemene christelijke vakbeweging presenteren.⁵²

Het CNV had zich vanaf de jaren vijftig daadwerkelijk opnieuw op zijn interconfessionele karakter georiënteerd. Nadat in de debatten van die tijd duidelijk was geworden dat het verbond het ideaal van een ‘protestantse zuil’ noodgedwongen los moest laten, ging de vakcentrale op zoek naar een zelfstandige positie als christelijke organisatie. Waar de lossere band met de protestantse kerken deze zoektocht op gang bracht, bood de nieuwe houding onder katholieken uitkomst: de kerkelijke nadruk op de verantwoordelijkheid van de katholieke gelovige zelf en de fusie van NKV en NVV boden het CNV de ruimte katholieken als potentiële leden aan te spreken en zich zo als interconfessionele organisatie te profileren. De zoektocht naar een balans tussen geloofsgeenschappen enerzijds en een geloofwaardig publiek profiel anderzijds eindigde voorlopig in 1979. In dat jaar vierde de vakcentrale haar zeventigjarig bestaan met twee grote ledenbijeenkomsten: één in het katholieke Den Bosch en één in het protestantse Hooogeveen.⁵³

Dr. Peter van Dam is als universitair docent verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Hij houdt zich bezig met de transnationale geschiedenis van *civil society*, de sociale dimensie van religie en de maatschappelijke invloed van globalisering. In 2010 publiceerde hij *Religion und Zivilgesellschaft. Christliche Traditionen in der niederländischen und deutschen Arbeiterbewegung*, in 2012 een begripsgeschiedenis van verzuiling, *Staat van verzuiling. Over een Nederlandse mythe*. Momenteel doet hij onderzoek naar de geschiedenis van *fair trade* in Nederland.

⁵² ‘CNV – een algemeen christelijke beweging’ in: *De gids* (1976) 1, 3.

⁵³ Hazenbosch, *Voor het volk*, 342.